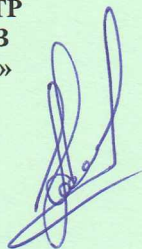

**МІНІСТЕРСТВО ЮСТИЦІЇ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ НАУКОВИЙ ЦЕНТР
«ІНСТИТУТ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ
ІМ. ЗАСЛ. ПРОФ. М. С. БОКАРІУСА»**

КОЛОМОЙЦЕВ МИКОЛА МИКОЛАЙОВИЧ

УДК 343.131.5 (477) (043.3)

**ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКСЕОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ
РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ЗАХИСТ В УКРАЇНІ**

12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність»

РЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Харків – 2025

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана в Національному науковому центрі «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
ГУСЕВА Влада Олександрівна.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
КОРНІЄНКО Максим Вікторович,
Одеський державний університет внутрішніх справ, перший проректор;

доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України,
ТАРАСЕНКО Олег Сергійович,
Національна академія внутрішніх справ,
проректор;

доктор юридичних наук, професор
ЦЕХАН Дмитро Миколайович,
Національний університет «Одеська юридична академія», професор кафедри криміналістики,
детективної та оперативно-розшукової діяльності.

Захист відбудеться «17» 02 2026 р. о 11⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.896.01 Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України за адресою: 61177, м. Харків, вул. Золочівська, 8а, ауд. 407.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України за адресою: 61177, м. Харків, вул. Золочівська, 8а.

Автореферат розісланий «12» 01 2026 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Сергій ПЕРЕПЕЛИЦЯ

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Право на захист є однією з ключових гарантій справедливого судового розгляду, закріпленою у статті 63 Конституції України. Його реалізація у кримінальному провадженні покладається на інститут адвокатури – незалежну професійну організацію, що є складовою громадянського суспільства. В умовах трансформації правової системи України та наближення її до європейських стандартів особливої ваги набуває питання ефективного забезпечення права особи на захист. З огляду на це, реформування законодавчих та організаційних засад функціонування адвокатури й системи правничої допомоги є об'єктивною необхідністю сучасного етапу розвитку кримінального судочинства.

Інститут захисту особи від кримінального переслідування пройшов тривалий історичний шлях становлення, зазнаючи впливу різноманітних соціально-правових чинників. Водночас низка суттєвих питань щодо його нормативного регулювання, процесуальної реалізації та практичного функціонування й досі залишаються не вирішеними. Непоодинокими є випадки, коли сторона обвинувачення обмежує право на захист особи або створює інші перешкоди в його реалізації. Подекуди на процесі реалізації особи права на захист позначаються прогалини у чинному кримінальному процесуальному законодавстві, які або не визначають суттєвих аспектів, наприклад, участі захисника у певних слідчих (розшукових) діях, або ж неоднозначно вирішуються місцевими судами, що призводить до формування суперечливої судової практики.

Україна прагне втілити у своїх суспільних відносинах багатовимірну та високу за змістом ідею правової держави, ключовим елементом якої є утвердження верховенства права, зокрема у сфері правосуддя. Попри певні досягнення низки реформ на цьому шляху, досі не сформована цілісна доктрина демократичного судочинства, бракує чітких юридичних дефініцій правових інститутів, належної якості кримінальних процесуальних норм, а також простої, збалансованої та дієвої процесуальної форми здійснення правосуддя. Зміни в законодавстві та у практиці його впровадження вимагають всебічного аналізу, особливо щодо проблем надання правничої допомоги та реалізації права на захист особи у кримінальному судочинстві.

Застосування принципу змагальності у кримінальному процесі передбачає чітке окреслення функцій правничої допомоги та засобів її забезпечення, а також формування кримінальної процесуальної моделі судочинства, що ґрунтується на гармонії приватних і публічних інтересів. Наразі інститут захисту в кримінальному провадженні не має належного правового закріплення. Регламентації ролі захисника приділено в КПК України вкрай мало уваги, а положення Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» часто не тільки конкурують, а й суперечать нормам КПК України та міжнародним правовим актам. Ці розбіжності породжують численні правові фікції та колізії, істотно ускладнюючи виконання функцій захисту.

Недосконалість визначення функцій захисту та правничої допомоги, разом із невідпрацьованими засобами та формами її надання, поглиблюється юридичними умовностями, нестачею логічної послідовності та термінологічними неточностями законодавства, що негативно впливає на ефективність усієї кримінально-правової діяльності. Відтак окреслена проблематика потребувала подальших досліджень, тим паче з огляду на низку тих викликів, що зумовлені тривалою дією правового режиму воєнного стану.

Визначаючи ступінь наукової розробленості теоретичних і праксеологічних засад реалізації права на захист в Україні, варто відзначити, що окремі аспекти цієї проблематики розкриті у працях В. Д. Адаменко, О. В. Бауліна, А. М. Бірюкової, О. Д. Бойкова, Т. В. Варфоломеевої, А. Ф. Волобуєва, В. І. Галагана, І. Ю. Гловацького, В. Г. Гончаренка, С. В. Гончаренка, І. В. Горі, Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, Л. Б. Ісмаїлової, О. В. Капліної, В. А. Колесника, О. Ю. Костюченко, Т. В. Корчевої, О. П. Кучинської, О. М. Ларіна, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, М. А. Маркуш, О. Р. Михайленка, М. М. Михеєнка, В. В. Назарова, В. Т. Нора, Н. М. Обрізан, М. А. Погорецького, В. О. Попелюшка, В. М. Савицького, О. Д. Святоцького, Д. Б. Сергєєвої, Ю. І. Стецовського, О. В. Таран, В. М. Тertiшника, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалової, К. О. Чаплинського, О. Г. Шило, Ю. П. Яновича, О. Г. Яновської та ін. Водночас попри окремі комплексні дослідження, присвячені теоретичним і праксеологічним засадам реалізації права на захист у кримінальному судочинстві, низка аспектів, з огляду на сучасні тенденції правозастосовної практики, потребувала свого перегляду. Це і засвідчує актуальність обраної проблематики та її своєчасність.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертаційного дослідження відповідає Пріоритетним напрямкам розвитку правової науки на 2016–2020 роки (постанова загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року), а також Стратегії розвитку Національної академії правових наук України на 2021–2025 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 26 березня 2021 року №12-21). Вона узгоджується з тематикою наукових досліджень і науково-технічних (експериментальних) розробок на 2020–2024 роки (наказ МВС України від 11 червня 2020 року № 454), а також на 2025–2029 роки (наказ МВС України від 21 травня 2024 року № 326). Дослідження кореспондує зі Стратегією національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020), Стратегією зовнішньополітичної діяльності України (Указ Президента України від 26 серпня 2021 року № 448/2021), а також Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки (постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2020 року № 695). Тема також узгоджується з Комплексним стратегічним планом реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки й оборони України на 2023–2027 роки (Указ Президента України від 11 травня 2023 року № 273/2023).

Крім того, тема відповідає Цілям сталого розвитку України на період до 2030 року (Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019), Глобальним цілям сталого розвитку Організації Об'єднаних Націй на 2016–2030 роки, Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають із членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12 січня 2011 року № 24/2011), а також Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні (постанова Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 року № 476).

Тему дисертаційної роботи затверджено на засіданні Вченої ради Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України (протокол № 12 від 18 грудня 2023 року).

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в комплексному вивченні та юридичному аналізі теоретичних основ і практичних аспектів реалізації засади права на захист в Україні, розробленні науково обґрунтованих прикладних рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, а також удосконалення правового статусу захисника у кримінальному провадженні.

Досягнення цієї мети передбачається шляхом вирішення таких основних завдань:

- визначити генезу концепту доктрини захисту та правничої допомоги у кримінальному процесі України;
- розкрити й оцінити досвід європейських країн у розбудові інституту правничої допомоги та захисту в кримінальному процесі;
- з'ясувати міжнародні стандарти забезпечення ефективності інституту правничої допомоги та захисту в кримінальному процесі;
- визначити проблеми становлення інституту правозахисного розслідування в Україні;
- встановити правові засади надання правничої допомоги у кримінальному процесі;
- окреслити особливості реалізації функції захисту в змагальному кримінальному процесі;
- з'ясувати особливості представництва цивільного позивача і цивільного відповідача у кримінальному провадженні;
- визначити проблеми надання правничої допомоги свідку як ключовому учаснику кримінального провадження;
- встановити особливості статусу та гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні;
- обґрунтувати підстави обов'язкової участі захисника у кримінальному провадженні;

- розкрити теоретико-правові засади реалізації права особи на безоплатну правничу допомогу;
- визначити особливості реалізації права підозрюваного на захист, а також форми і засоби його здійснення;
- з'ясувати проблемні аспекти залучення стороною захисту експерта для проведення експертизи на стадії досудового розслідування;
- розкрити особливості діяльності захисника під час обрання та застосування запобіжного заходу;
- дослідити особливості здійснення захисту під час судового розгляду тощо.

Об'єктом дослідження є врегульовані положеннями кримінального процесуального законодавства суспільні відносини, що виникають у зв'язку із забезпеченням права на захист від підозри та обвинувачення у кримінальному провадженні.

Предметом дослідження є правові та організаційні аспекти участі захисника у кримінальному провадженні як основного виконавця захисної функції.

Методи дослідження. Методологія дослідження сформована з урахуванням специфіки обраного об'єкта та предмета дослідження, яким є теоретичні та праксеологічні засади реалізації цього права, а також сучасні виклики та практичні проблеми. Дослідження здійснено із застосуванням комплексу загальнонаукових, спеціально-юридичних і міждисциплінарних методів, які дозволили всебічно проаналізувати проблематику й обґрунтувати запропоновані висновки та пропозиції.

Історико-правовий метод застосовано для розкриття генези інституту захисту та правничої допомоги в кримінальному процесі України, що дало змогу виділити одинадцять історичних етапів розвитку доктрини. Історико-правовий підхід дозволив проаналізувати еволюцію від звичаєвих форм громадського захисту до сучасної моделі професійної правничої допомоги, враховуючи вплив карпатського права та локальних традицій (розділи 1–2).

Діалектичний метод служив основою для дослідження взаємозв'язків між інститутами правничої допомоги, адвокатської монополії, правозахисних організацій та правового статусу адвоката. Використання діалектичного підходу дозволило простежити внутрішню єдність і суперечності між історично зумовленими формами захисту та сучасними механізмами.

Формально-логічний метод використано для визначення понять («правнича допомога», «професійний статус адвоката», «захисна функція»), встановлення правових конструкцій і логічної послідовності розвитку правничих положень. Завдяки цьому методу сформульовані уточнені авторські визначення й пропозиції щодо уніфікації термінології (розділи 1–3).

Системний аналіз застосовано для комплексного вивчення інституту захисту як інтегрованої частини правової системи. Метод дозволив виявити місце та роль адвоката в кримінальному провадженні, визначити проблеми правозастосування та системні прогалини у законодавстві (розділи 1–4).

Метод порівняльно-правового аналізу використано для дослідження практики зарубіжних країн (Німеччини, Франції, Польщі, Великої Британії тощо) щодо організації захисту, регулювання статусу адвоката та інституту безоплатної правничої допомоги. Цей метод дав змогу запропонувати адаптацію кращих міжнародних практик до українських умов (розділи 1–3).

Метод індукції та дедукції забезпечив можливість від приватного (аналіз окремих норм, рішень судів, міжнародних стандартів) перейти до загальних висновків і рекомендацій щодо розвитку інституту правничої допомоги та захисту. Застосовувався також при обґрунтуванні нових законодавчих ініціатив і визначенні узагальнених підходів до правового статусу адвоката (усі підпункти). Герменевтичний метод дозволив розкрити зміст правових норм і термінів, проаналізувати їх тлумачення національними судами та ЄСПЛ, зокрема щодо права на захист, права на адвоката, конфіденційності та особистої участі в процесі. Це було важливим під час розроблення пропозицій щодо вдосконалення КПК України (розділи 1–3).

Формально-юридичний метод застосовано для аналізу чинного кримінального процесуального законодавства України, законів «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», «Про судову експертизу», міжнародних нормативно-правових актів, а також для формулювання пропозицій щодо змін у законодавстві, визначення правового статусу захисника та механізмів захисту свідків (розділи 1–4).

Моделюючий метод використано для розробки авторських моделей: концепції подвійного представництва неповнолітніх, моделі організації БПД, алгоритму дій захисника під час роботи з цифровими доказами, концепції інтегрованих комунікаційних стратегій. Соціологічні методи застосовані для аналізу практики функціонування БПД, правозахисних організацій, збору експертних думок адвокатської спільноти щодо ефективності існуючих механізмів захисту. Використання соціологічних методів (опитування, анкетування) дало можливість врахувати реальні потреби правничої спільноти (розділи 1–4).

Статистичний метод дозволив узагальнити кількісні дані щодо тривалості розгляду справ, кількості скарг до ЄСПЛ, випадків порушення прав на захист та доступ до адвоката, що забезпечило емпіричну основу для практичних висновків (розділи 2–3).

Комплексний підхід у застосуванні наукової методології полягає у використанні історико-правового, порівняльно-правового, діалектичного, системного, герменевтичного, формально-логічного, формально-юридичного, моделюючого та соціологічних методів – дозволило всебічно розкрити теоретичні, правозастосовні та практичні аспекти права на захист у кримінальному процесі. Цей підхід забезпечив наукову новизну висновків, практичну значущість рекомендацій та запропонованих змін до законодавства, а також сприяв формулюванню

концептуальних положень для подальшої модернізації системи правничої допомоги в Україні.

Емпіричну основу дослідження побудовано на всебічному аналізі різнопланових джерел, серед яких поєднуються офіційні звітні матеріали та результати власних емпіричних напрацювань автора. До кола використаних джерел входять звітні документи судів першої та апеляційної інстанцій щодо розгляду кримінальних проваджень і апеляційних оскаржень за період 2019–2024 років, розміщені на офіційному вебпорталі «Судова влада України». Окремо проаналізовано статистичні дані Офісу Генерального прокурора України, які висвітлюють показники діяльності органів прокуратури за 2019–2025 роки.

Суттєвою складовою емпіричного підґрунтя є результати проведеного авторського моніторингу судових актів – рішень, ухвал і вироків, відібраних із Єдиного державного реєстру судових рішень відповідно до окресленої наукової проблематики. Для глибшого розкриття практичних аспектів теми організовано опитування профільних фахівців правничої сфери. Додатково було проаналізовано тематичні матеріали, опубліковані на спеціалізованих інтернет-ресурсах, що дало змогу оперативно відслідковувати найсвіжіші тенденції у відповідній сфері. У сукупності цей комплекс джерел забезпечив всебічність, високий рівень об’єктивності та достовірність отриманих наукових висновків.

Наукова новизна отриманих результатів. Спираючись на комплексне дослідження еволюції законодавства України, глибокий теоретичний аналіз наукових праць, врахування практики Європейського суду з прав людини та національних судів, а також міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини, у дисертації сформульовано низку науково обґрунтованих висновків і пропозицій, спрямованих на вдосконалення теоретичних положень і праксеологічних засад реалізації права особи на захист у кримінальному провадженні. До найважливіших з них належать:

у перше:

- розроблено комплексну історичну періодизацію становлення доктрини захисту та правничої допомоги в кримінальному процесі України, яка охоплює одинадцять послідовних етапів і базується на поєднанні правових, соціокультурних та інституційних чинників; з’ясовано самотні характер доктрини, що сформувалася під впливом звичаєвого права та громадського представництва, і відзначено унікальну роль «карпатського права» як регіональної модифікації;

- запропоновано авторське визначення поняття *«професійна правнича допомога»* у кримінальному процесі як діяльності виключно кваліфікованих правників, спрямованої на забезпечення права особи на захист, відновлення порушених прав і доступ до справедливого правосуддя з урахуванням конституційних засад та міжнародних стандартів;

- визначено та обґрунтовано спеціальний статус адвоката, який надає правничу допомогу свідкові, з виокремленням його функціональної природи та меж процесуальних прав;

- обґрунтовано концепцію подвійного представництва як ключової гарантії захисту неповнолітніх підозрюваних і запропоновано доповнити ст. 42 КПК України новим пунктом, що регламентує право на заміну або залучення додаткового законного представника;

- сформульовано позицію щодо доцільності закріплення в кримінальному процесуальному законодавстві обов'язку процесуального керівника перевіряти обґрунтованість і добровільність відмови від правничої допомоги з урахуванням практики ЄСПЛ;

- розроблено модель удосконалення інституту безоплатної правничої допомоги, яка включає посилення фінансування, справедливу оплату праці адвокатів, удосконалення міжвідомчої взаємодії, розвиток державно-приватного партнерства та впровадження інтегрованих комунікаційних стратегій для соціально вразливих груп;

- сформульовано авторський алгоритм дій захисника під час роботи з цифровими доказами, що підвищує доказову цінність інформації та мінімізує ризики її оскарження.

удосконалено:

- підхід до розуміння правничої допомоги як прогностичного механізму, що визначає не лише реалізацію права на захист, а й формує майбутні правові моделі, сприяючи демократичному розвитку держави;

- підхід до оцінки професійного статусу адвоката, який розглядається як динамічний комплекс професійних та індивідуально-правових характеристик, необхідних для ефективної взаємодії з підзахисним на всіх етапах процесу;

- рекомендації щодо термінологічної уніфікації в КПК України, що сприяє юридичній визначеності та підвищенню гарантій захисту;

- концепцію процесуальної ролі захисника у спеціальному провадженні, зокрема через запровадження мінімального строку для ознайомлення з матеріалами справи та уточнення моменту обов'язкового залучення захисника;

- концепцію забезпечення рівності процесуальних прав сторін, із пропозиціями щодо розширення повноважень захисника під час збирання доказів, ініціювання експертиз і залучення спеціалістів;

- розуміння ролі захисника під час обрання запобіжних заходів, з акцентом на необхідності активної правової позиції для мінімізації обмежень прав підозрюваного;

- концепцію взаємодії правозахисних організацій із правоохоронними органами, судами та судово-експертними установами.

дістало подальшого розвитку:

- ідея правничої допомоги як запобіжного інструменту порушення прав людини, що включає право на доступ до адвоката, конфіденційність і рівність сторін;

- концепція активної правової позиції захисника, яка передбачає застосування всіх процесуальних засобів для доведення невинуватості чи пом'якшення відповідальності;

- ідея підвищення ефективності інституту безоплатної правничої допомоги через запровадження цифрових технологій та розвиток онлайн-форм правової підтримки;

- необхідність деталізації процесуального статусу цивільного відповідача у кримінальному провадженні, зокрема розмежування понять «заперечення проти позову» і «захист від цивільного позову»;

- обґрунтування потреби закріплення в КПК України окремої статті щодо прав, обов'язків і гарантій захисника, що сприятиме підвищенню стандартів правового захисту;

- концепція техніко-криміналістичного забезпечення захисної діяльності, що включає вимоги до технічних засобів, конфіденційності, наукової обґрунтованості методів та їх повторної перевірки;

- обґрунтування необхідності нормативної деталізації процедури оскарження ухвал про спеціальне досудове розслідування і забезпечення активної ролі захисника навіть за відсутності підозрюваного;

- концепція судового розгляду як кульмінаційної стадії процесу, у якій забезпечуються принципи змагальності, гласності, безпосередності та активної участі захисника на всіх етапах;

- концепція ефективності перехресного допиту як ключового інструмента перевірки достовірності показань, виявлення суперечностей і формування правової позиції;

- ідея комплексного підходу до реалізації права на правничу допомогу в судових дебатах і підготовці до оскарження вироку.

Практичне значення отриманих у дисертації результатів полягає в їх широкому впровадженні й активному застосуванні в різних сферах.

- *у сфері законотворчості* – напрацьовані науково обґрунтовані висновки та рекомендації можуть бути використані для підготовки змін і доповнень до кримінального процесуального законодавства з метою посилення механізмів захисту прав потерпілих та їх законних інтересів за участю адвоката-представника або законного представника;

- *у правозастосовній практиці* – запропоновані положення сприятимуть удосконаленню досудового розслідування та судового розгляду кримінальних проваджень, а також підвищенню ефективності діяльності адвокатури;

- *у сфері освіти* – результати дослідження стануть підґрунтям для оновлення освітніх і освітньо-наукових програм, підготовки навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Кримінальний процес України», «Докази та доказування», «Актуальні проблеми застосування кримінального процесу», «Дізнання», «Міжнародно-правова допомога», «Напрями розвитку науки кримінального процесу», «Основи кримінального процесу», «Сучасні доктрини кримінального процесу» тощо. Вони також використовуються під час створення підручників, посібників і методичних рекомендацій (*акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в*

освітній процес Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого від 17 липня 2025 року; акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в освітній процес Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України від 24 липня 2025 року);
 – у науковій і науково-дослідній діяльності – напрацювання дисертації слугуватимуть підґрунтям для розроблення науково-методичних рекомендацій і пропозицій, спрямованих на вирішення актуальних питань у щоденній практиці адвоката (акт впровадження результатів дисертаційного дослідження в наукову діяльність Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого від 17 липня 2025 року).

Особистий внесок здобувача. Проведене дослідження є самостійною й оригінальною науковою працею, здійсненою на підставі ґрунтовного аналізу положень кримінального процесуального законодавства, інших галузей кримінально-правового циклу та узагальнення правозастосовної практики. Сформульовані в дослідженні пропозиції, рекомендації та висновки обґрунтовано на підставі особистих напрацювань автора.

Автором опубліковано чотири наукові статті та тези однієї доповіді у співавторстві. Зокрема: 1) Гусєва В. О., Коломойцев М. М. Проблемні аспекти реалізації ініціативи сторони захисту в обранні, зміні чи скасуванні запобіжного заходу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 295–303; 2) Гусєва В. О., Коломойцев М. М. Проблемні аспекти реалізації ініціативи сторони захисту в обранні, зміні чи скасуванні запобіжного заходу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 295–303; 3) Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (78). P. 103–113; 4) Makarova O., Kolomoitsev M., Iemets I., Yatsenko I., Shinkarenko I. Legal principles of using special medical and psychiatric knowledge in criminal proceedings: Ukrainian context and international standards. *Wiadomosci Lekarskie*. 2025. № 78 (2). P. 435–441; 5) Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (77). P. 135–144. Напрацювання співавторів у роботі не використовувалися та не відображалися.

У статті, опублікованій за участю наукового консультанта В. О. Гусєвої, де розглянуто проблемні аспекти реалізації ініціативи сторони захисту в обранні, зміні чи скасуванні запобіжного заходу, внесок автора полягає у систематизації типових обставин, що є підставою для скасування запобіжного заходу. Також запропоновано внести зміни до ст. 201 КПК України та п. 6 ч. 2 ст. 193 КПК України.

Авторський внесок М. М. Коломойцева в статті «Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні» полягає в обґрунтуванні поняття «техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні» як комплексу правових, організаційних, науково-

технічних засад і прикладних заходів, спрямованих на розроблення, впровадження та практичне застосування технічних засобів для реалізації захисту за призначенням, досягнення цілей слідчих (розшукових) і процесуальних дій, а також для огляду та фіксації цифрових доказів. З'ясовано типові технічні засоби, що застосовуються захисниками під час здійснення захисту за призначенням.

У статті *«The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international standards»*, опублікованій у співавторстві з І. О. Ємцем, С. А. Тюленєвим, С. І. Перепелицею та В. Ю. Поповим, внесок автора полягає у визначенні, на підставі аналізу нормативних положень зарубіжних країн і міжнародних стандартів, підходів до надання професійної правничої допомоги особі. Дисертантом розроблено пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правових положень із метою їх гармонізації з міжнародними правовими стандартами, а також визначено типові форми посягань чи обмежень права особи на захист.

У статті *«Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards»*, підготовленій у співавторстві з І. О. Ємцем, С. А. Тюленєвим, С. І. Перепелицею та В. Ю. Поповим, автор визначив апробовані засади представництва осіб у Міжнародному кримінальному суді, а також узагальнив стандарти ЄСПЛ щодо представництва інтересів особи в суді.

У статті *«Legal principles of using special medical and psychiatric knowledge in criminal proceedings: Ukrainian context and international standards»*, опублікованій у співавторстві з О. П. Макаровою, І. О. Ємцем, І. В. Яценком, І. І. Шинкаренком, авторський внесок здобувача полягає у визначенні основних критеріїв використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. До таких критеріїв віднесено: обґрунтованість підстав для застосування відповідних форм, неупередженість і незалежність особи, якій доручено проведення експертизи чи іншої форми використання спеціальних знань, верховенство права, недопустимість розголошення таємниці досудового розслідування, право на отримання іншого незалежного висновку.

Апробація матеріалів дослідження. Результати проведених наукових розвідок, сформульовані положення й отримані результати оприлюднено на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, форумах. Серед них, зокрема, такі: «Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти»: IX міжнародна науково-практична конференція (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.); «Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама»: II міжнародна науково-практична конференція (м. Вінниця, 16 квітня 2025 р.); «Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін»: V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 06 червня 2025 р.); «Глобальні виклики та інновації: шляхи розвитку сучасної науки»: IV Міжнародна науково-теоретична конференція (м. Львів, 11 липня 2025 р.).

Публікації. Основні результати дослідження знайшли своє висвітлення у монографії, двадцятьох наукових статтях, з яких 17 опубліковано у наукових

виданнях, визнаних Міністерством освіти і науки України фаховими зі спеціальності 081 Право (з юридичних наук), а також у 3-х зарубіжних виданнях, з яких 2 статті проіндексовано наукометричною базою Web of Science Core Collection, 1 – наукометричною базою Scopus. Також сформульовані в дисертації положення відображено у тезах чотирьох наукових доповідей, оприлюднених на міжнародних науково-практичних конференціях, всеукраїнському форумі.

Структура та обсяг дисертації обрані на підставі врахування об'єкту та предмета дослідження, мети та визначених завдань дослідження. Дисертація складається з анотації (українською та англійською мовами), переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, котрі об'єднали шістнадцять підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації представлений на 432 сторінках (18,00 друк. арк.), з них основний текст дисертації розміщено на 346 сторінках (14,41 друк. арк.), список використаних джерел (456 найменувань) розміщено на 53 сторінках, додатки – на 13 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами, окреслено мету, завдання, об'єкт і предмет, методи дослідження, вказано на наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, наведено дані щодо апробації результатів дослідження, публікацій та його структуру.

У **розділі 1 «Становлення та загальнотеоретичні засади доктрини правничої допомоги та захисту в кримінальному процесі»** об'єднано чотири підрозділи.

Підрозділ 1.1 «Гене́за доктрини захисту та правничої допомоги у кримінальному процесі України» присвячено аналізу історичних засад формування доктрини правничої допомоги в Україні, на підставі чого запропоновано оригінальну періодизацію розвитку цього інституту, представлену одинадцятьма історичними етапами, які відображають поступовий перехід від звичаєвого громадського представництва до сучасної концепції професійної адвокатури. Особлива увага приділена ролі «карпатського права» як регіональної форми звичаєвого права, що становить унікальний пласт української правничої культури. Аргументовано, що доктрина правничої допомоги в Україні сформувалася не лише під впливом європейських традицій, але й завдяки власним правовим звичаям і практикам.

На підставі аналізу теоретичних підходів щодо співвідношення понять «правова допомога» і «правнича допомога», а також із чинними правовими засадами надання правничої допомоги, закріпленими у Кримінальному процесуальному кодексі України, обґрунтовано, що підхід, за яким правнича допомога надається особою, котра має відповідну фахову спеціалізацію (зокрема адвокатом), а правова допомога – будь-яким юристом, не може бути застосований у кримінальному процесі.

З огляду на це, запропоновано дотримуватися підходу, згідно з яким терміни «правнича», «правова» й «юридична» у контексті їх використання щодо поняття «професійна допомога» допустимо вважати рівнозначними складовими єдиного синонімічного ряду. Водночас наголошено на доцільності заміни терміну «правова допомога» на «правнича допомога» у відповідних статтях КПК України, оскільки це сприятиме усуненню правової невизначеності та посиленню конституційних гарантій.

Запропоновано під правничою допомогою, котра надається особою у рамках кримінального судочинства, розуміти діяльність уповноважених на те суб'єктів, залучених задля здійснення захисту, представництва потерпілого або надання допомоги з питань, що потребують правових знань і спрямовану на реалізацію прав, свобод і законних інтересів учасників кримінального провадження.

Аргументовано концептуальну роль правничої допомоги як інструмента правового розвитку держави та реалізації принципів верховенства права, доступу до правосуддя й соціальної справедливості. Обґрунтовано, що забезпечення права на захист, передбачене міжнародними договорами та національним законодавством, є фундаментальною гарантією справедливого судового розгляду.

У підрозділі 1.2 *«Досвід європейських держав у розбудові інститутів правничої допомоги та захисту в кримінальному процесі»* проаналізовано досвід низки європейських країн (Німеччини, Франції, Польщі, Чехії, Болгарії, Естонії, Великої Британії), що демонструють розвинені моделі надання правничої допомоги, засновані на поєднанні державних і недержавних механізмів, високих етичних стандартів, незалежності адвокатури та дієвих механізмів безоплатної правничої допомоги для соціально вразливих груп. Зауважено, що адвокатська монополія на представництво у кримінальному процесі є виправданою та необхідною для підвищення професійності та гарантування високої якості захисної діяльності.

Установлено, що у країнах Європи система кримінального процесуального законодавства є більш усталеною, оскільки останні 50-60 років зазнавала лише несуттєвих змін, на відміну від України. Адвокатура як самостійний неурядовий інститут також функціонує згідно з усталеними традиціями, які виникли ще у XVII–XVIII ст., проте така ситуація ще не зумовлює того, що правозахисна діяльність у цих державах повною мірою відповідає міжнародним стандартам у сфері захисту особи від кримінального переслідування. Це, зокрема, засвідчено практикою ЄСПЛ, рішеннями національних суддів, які неодноразово звертали увагу на недопустимість порушення засад кримінального процесуального законодавства, передусім у контексті таких фундаментальних принципів, як право особи на захист і доступ до справедливого правосуддя.

На підставі аналізування положень кримінального процесуального законодавства таких держав Європи, як Франція, Німеччина, Польща, Чехія, Болгарія, Естонія, визначено, що діяльність захисників у межах здійснення захисту особи у кримінальному судочинстві в цих державах принципово не відрізняється.

Навіть більше, вимоги до захисників, передбачені чинним законодавством України, у певних аспектах є більш суворими, зокрема щодо їх професійної компетенції, аніж, наприклад, у Франції та Німеччині, де не запроваджено адвокатської монополії щодо представництва та захисту інтересів особи у кримінальному судочинстві. Акцентовано, що така вимога зумовлена потребою забезпечити професійність особи, яка здійснює захист, що сприяє підвищенню якості правничих послуг, оскільки адвокати зобов'язані і мати практичний досвід, і складати відповідні кваліфікаційні іспити, і проходити стажування, і постійно підвищувати свій професійний рівень, а також нести дисциплінарну відповідальність, а їхня діяльність є об'єктом кримінально-правової охорони.

Підрозділ 1.3 «Міжнародні стандарти надання правничої допомоги та здійснення захисту за призначенням у кримінальному судочинстві» присвячено системному вивченню міжнародних нормативно-правових договорів і законодавчих актів зарубіжних країн. Аргументовано, що в умовах реформування кримінального процесуального законодавства України та інтеграції міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, виникає необхідність удосконалення правозастосовної практики. Це включає посилення гарантій своєчасного та обов'язкового залучення захисника і законного представника до кримінального провадження щодо неповнолітніх підозрюваних. Узагальнено, що виявлені на практиці порушення, зокрема у вигляді формального підходу до участі захисників, свідчать про потребу у підвищенні фахового рівня та спеціалізації всіх учасників процесу.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення процедури перевірки добровільності відмови від захисника, посилаючись на практику ЄСПЛ. Запропоновано закріплення окремої статті у КПК України, яка б комплексно визначала права, обов'язки та гарантії захисника у кримінальному провадженні.

У підрозділі 1.4 «Становлення інституту правозахисного розслідування в Україні» з'ясовано, що на сучасному етапі розвитку кримінального процесуального права цілком допустимо під правозахисним розслідуванням розуміти діяльність захисника у кримінальному провадженні, що полягає в реалізації наданих йому законом повноважень задля з'ясування реальних обставин учинення кримінального правопорушення, установлення та фіксації відповідних фактичних даних та у доказуванні їх належності, допустимості та переконливості перед стороною обвинувачення, слідчим суддею та судом, залежно від стадії кримінального провадження, характеру вирішуваних завдань. Установлено, що допустимо проводити такі розслідування в рамках здійснення захисту за призначенням, водночас акцентовано, що легалізація зібраних матеріалів можлива лише за умови дотримання ряду критеріїв.

Розділ 2 «Теоретико-правові засади захисту та окремі форми надання правничої допомоги у кримінальному провадженні» охоплює чотири підрозділи.

Підрозділ 2.1 «Функція захисту у змагальному кримінальному процесі» містить положення про те, що функція захисту, яку реалізує підозрюваний, обвинувачений, підсудний чи засуджений, а на професійному рівні – адвокат-захисник, передбачає здійснення комплексу активних дій. Їх кінцевою метою є переконання уповноваженої посадової особи у доцільності прийняття одного з таких рішень: 1) закриття кримінального провадження з реабілітуючих підстав; 2) закриття провадження у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності; 3) винесення виправдувального вироку за реабілітуючими підставами; 4) перекваліфікація діяння на менш тяжкий злочин із призначенням м'якшого покарання, ніж те, що пропонував прокурор чи визначив суд; 5) примирення обвинуваченого з потерпілим; 6) закриття кримінального провадження приватного обвинувачення у випадку відмови потерпілого або його представника від обвинувачення. Аргументовано, що такі рішення відображають позитивний результат діяльності сторони захисту, оскільки вони забезпечують сприятливе вирішення справи для підзахисного.

Визначено, що у практичному аспекті функція захисту вимагає чіткого визначення та аргументованого обґрунтування правової позиції, яка становить основу предмета захисту. Для того щоб ця позиція була покладена в основу процесуального рішення, необхідно максимально використовувати передбачені законом засоби та інструменти. Зокрема: брати участь у слідчих (розшукових) діях; оскаржувати дії, рішення та бездіяльність органів досудового розслідування, прокуратури чи суду в установленому законом порядку; заявляти клопотання; збирати й подавати докази; застосовувати техніко-криміналістичні засоби; залучати спеціалістів для вирішення питань, що виходять за межі професійних знань сторони захисту; проводити опитування громадян; у необхідних випадках оскаржувати дії інших захисників; надавати пояснення та показання.

У підрозділі 2.2 *«Теоретико-правові засади реалізації права особи на безоплатну правничу допомогу»* обґрунтовано, що право на правничу допомогу є невід'ємною частиною права на справедливий суд і важливим аспектом доступу до правосуддя. Воно відіграє важливу роль у забезпеченні справедливості й ефективності правничої системи, яка базується на принципі верховенства права, а також сприяє формуванню суспільної довіри до судочинства. Аргументовано, що відповідно до Конституції України кожна людина має гарантовану державою можливість безперешкодно отримувати юридичну допомогу в необхідних обсягах і формах (первинну або вторинну). Це право включає також безоплатну правничу допомогу для осіб, які не мають фінансової можливості скористатися послугами адвокатів на платній основі. Серед основних проблем функціонування інституту БПД виокремлено такі: 1) обмежений доступ до послуг у віддалених регіонах; 2) недостатня поінформованість населення, через низький рівень правничої культури; 3) перевантаженість адвокатів; 4) недостатнє фінансування; 5) недостатня координація між державними органами. Узагальнено, попри те, що сучасні виклики та розвиток цифрових технологій сприяють розширенню можливостей отримання

первинної правової допомоги дистанційно, важливо забезпечити належне техніко-криміналістичне забезпечення у всіх центрах, органах та установах, створити умови для безперебійної роботи технічного обладнання та цифрових технологій тощо. Повоєнна відбудова ще актуалізує ці питання, а тому важливо продовжувати їх вивчення.

Підрозділ 2.3 «Надання правничої допомоги цивільному позивачу, цивільному відповідачу» містить обґрунтування, що цивільний відповідач, який є одним із учасників кримінального провадження та наділений певними межами правосуб'єктності, також є суб'єктом доказування в контексті окремих фактичних даних, на які він посилається. На підставі узагальнення положень чинного законодавства з'ясовано, що правовий статус цивільного відповідача у чинному кримінальному процесуальному законодавстві детально не регламентовано, що породжує низку додаткових запитань, зокрема, при вирішенні деяких дискусійних аспектів. Визначено, що це пов'язано із тим, що розгляд цивільного позову у кримінальному провадженні є питанням міжгалузевим, оскільки вирішення його регламентоване і нормами цивільного процесуального права, і кримінального процесуального права.

З'ясовано, що за загальним правилом ті фактичні дані, на які посилається особа, як на обставини, що доводять законність її вимог, покладені в обґрунтування її претензій і можуть бути враховані при визначенні виду відповідальності, розміру відшкодування тощо, мають бути доказані саме нею, належними та допустимими доказами. Щодо сутності самого обов'язку доказування, який покладається на цивільного відповідача у кримінальному провадженні у зв'язку із заявленим стосовно нього цивільним позовом, встановлено, що тут слід виходити з того, що за умови його переконання у відсутності обставин, які дають змогу вважати його матеріально відповідальним за шкоду, спричинену кримінальним правопорушенням, то він має подавати докази, що спростовують це. Якщо особа вважає, що нести цивільну відповідальність вона має субсидіарно із іншою, то такі доводи також підлягають обґрунтованому викладу перед судом або органом досудового розслідування із посиланням на відповідні докази. Оспорювати існування причинно-наслідкового зв'язку між злочинними діяннями і суспільно небезпечними наслідками, котрі настали, також повинен цивільний відповідач обґрунтовано, із наведенням відповідних доказів. Також до обставин, доказування яких покладається на цивільного відповідача, відсено всі ті, що пов'язані з його майновим станом, станом здоров'я, а також, що вказують на потребу зменшення розміру шкоди, яку він зобов'язаний відшкодувати.

Визначено, що представник цивільного відповідача може бути залучений до участі у кримінальному провадженні після пред'явлення цивільного позову; цивільний відповідач може реалізувати своє право на представництво при встановленні того, що відповідач є належним. З'ясовано, що за загальним правилом, статусу цивільного відповідача у кримінальному провадженні набуває фізична або

юридична особа, яка за законом несе цивільну відповідальність та до якої пред'явлено цивільний позов, водночас низкою законодавчих актів передбачено обставини, коли цивільну відповідальність несе інша особа.

Обґрунтовано, що роль і головні напрями діяльності представника цивільного відповідача полягають у: 1) встановленні інших співвідповідачів, якщо шкоду завдано діями не однієї, а, наприклад, кількох осіб; 2) перевірці достатності підстав у представника цивільного позивача для представлення інтересів держави, неповнолітнього, недієздатного або обмежено дієздатного потерпілого; 3) подачі заперечення проти позову за умови достатніх підстав і неналежного визначення відповідача; 4) визнанні позову повністю або частково на підставі ретельного вивчення й аналізу тексту цивільного позову; 5) оцінці сутності та розміру претензій, зокрема й матеріального характеру, викладених у позові, визначенні їхньої об'єктивності та відповідності обставинам справи, достовірності та достатності доказів, наданих на їх підтвердження, з метою формування відповідної правової позиції; 6) з'ясуванні того, чи здійснювалося раніше будь-якою особою відшкодування завданої шкоди; 7) перевірці обґрунтованості дій, реалізованих стороною обвинувачення з метою забезпечення позову тощо.

Визначено, що представник цивільного відповідача, як учасник кримінального провадження, реалізує інформаційну, забезпечувальну та захисну функції.

У підрозділі 2.4 *«Надання правничої допомоги свідку у кримінальному провадженні»* доведено, що правовий статус адвоката, залученого для надання правничої допомоги свідкові, на сьогодні залишається нормативно невизначеним, так само як і правовий статус захисника чи представника особи у кримінальному провадженні. Це зумовлює наукову полеміку та створює труднощі у правозастосовній практиці. З'ясовано, що у науковій літературі відсутня єдність щодо віднесення такої діяльності до певного виду адвокатської практики, а також щодо визначення повноважень адвоката, який взаємодіє зі свідком.

На підставі аналізу положень КПК України та Закону «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» встановлено, що адвокат, залучений для надання допомоги свідкові, не виконує функцій захисника чи представника. Така діяльність розглядається як окремий різновид адвокатської діяльності, що не наділяє його похідним процесуальним статусом від свідка. При цьому констатовано, що адвокат відіграє важливу гарантійну роль: він унеможливорює порушення прав свідка, перешкоджає свавіллю чи перевищенню повноважень органами слідства, забезпечує дотримання права свідка на свободу від самовикриття, захищає від неправомірного притягнення невинного до відповідальності та запобігає використанню методів психологічного тиску чи фабрикуванню доказів.

Відтак ключова функція адвоката у такій взаємодії полягає у забезпеченні реалізації процесуальних інтересів свідка та гарантуванні його прав. Обґрунтовано, що правовий статус адвоката має базуватися на загальних засадах кримінального провадження та гарантіях, які поширюються на нього як на учасника процесуальної

дії, а також на повноваженнях, закріплених у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність». Підтримуючи необхідність нормативного закріплення правового статусу адвоката, що надає допомогу свідкові, спростовано пропозиції щодо введення в кримінальне провадження окремого суб'єкта – правничого консультанта свідка (повіреного чи процесуального юрисконсульта), адже це суперечило б конституційним гарантіям.

У розділі 3 «Правовий статус захисника та особливості реалізації його повноважень у кримінальному провадженні» об'єднано чотири підрозділи.

Підрозділ 3.1 «Особливості статусу та гарантії діяльності захисника у кримінальному провадженні» містить комплексний аналіз міжнародно-правових і національних норм, які визначають права та обов'язки захисника під час здійснення захисту підозрюваного (обвинуваченого, підсудного, засудженого). Акцентовано, що джерелами цих гарантій є Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс, Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а також підзаконні нормативно-правові акти.

Правові гарантії забезпечують повноваження захисника у реалізації права на захист та на справедливий суд, слугують інструментом збирання доказів, формування правової позиції та оскарження процесуальних рішень.

Систему гарантій захисника у кримінальному провадженні представлено у таких складових: 1) конституційних і кримінально-правових гарантіях, що передбачають підстави кримінальної відповідальності за порушення права на захист і за будь-який незаконний вплив на діяльність захисника (статті 397–400 КК України); 2) загальних гарантіях, закріплених у Законі «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», міжнародно-правових актах і деталізовані та підтверджені практикою ЄСПЛ; 3) кримінальних процесуальних гарантіях, що надають захиснику право представляти інтереси підзахисного, брати участь у процесуальних діях, заявляти клопотання, подавати скарги тощо; 4) спеціальних гарантіях, що визначають компетенцію захисника у вирішенні вузькоспеціальних питань, зокрема ініціюванні проведення судових експертиз на підставі договірних відносин.

Обґрунтовано позицію, що провадження правозахисної діяльності завжди ускладнене низкою чинників об'єктивного та суб'єктивного характеру. Наголошено, що в умовах дії правового режиму воєнного стану кількість таких складнощів суттєво збільшилася, адже, крім традиційних, додалися ще й інші, які, зокрема, зумовлені особливостями воєнно-політичної обстановки. Визначено, що актуальними викликами, котрі виникають у питаннях здійснення захисту особи та надання затриманим за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, правничої допомоги, є забезпечення повноцінної реалізації гарантій професійної діяльності адвоката в кримінальному провадженні. Це, зокрема, стосується можливості конфіденційного спілкування адвоката зі своїм захисником, своєчасного залучення адвоката як у тих провадженнях, де особу затримано в порядку ст. 208 КПК України,

так і в тих, де прийнято рішення про слухання справи в порядку спеціального кримінального провадження.

Запропоновано внести зміни до положень чинних кримінального процесуального законодавства, що стосуються: 1) закріплення правової процедури перевірки процесуальним керівником обґрунтованості відмови затриманого та підозрюваного від реалізації свого права на захист з покладенням в її основу правових позицій ЄСПЛ; 2) визначення процедури відмови захисника від участі в кримінальному провадженні через життєві обставини, зумовлені змінами воєнно-політичної обстановки в державі тощо; 3) вироблення правових механізмів щодо активізації діяльності адвокатів регіональних центрів з надання безоплатної правничої допомоги в провадженнях, розгляд яких здійснюється за процедурою *in absentia*.

У підрозділі 3.2 «Надання правничої допомоги неповнолітньому підозрюваному, обвинуваченому» на підставі текстуального аналізу положень національних законодавчих і міжнародно-правових актів визначено правові засади захисту неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у кримінальному провадженні. Доведено, що одночасно із загальними гарантіями права на захист у кримінальному провадженні, особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці до 18 р., наділяється комплексом додаткових правових гарантій, котрі повинні забезпечити реалізацію засади здійснення щодо неї справедливого та компетентного правосуддя незалежним і безстороннім судом.

До правових засад захисту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні віднесено: 1) принцип здійснення подвійного представництва, що полягає в обов'язковому та своєчасному залученні до кримінального провадження законного представника неповнолітнього підозрюваного, а також захисника; 2) засаду неупередженості, фаховості та компетентності, яка стосується кожного учасника кримінального провадження, що здійснюється щодо неповнолітнього підозрюваного та вимагає дотримання ряду умов; 3) засаду об'єктивності та повноти, яка, окрім проведення необхідних процесуальних заходів задля виконання завдань кримінального провадження, має гарантувати ще й дотримання та виконання тих законодавчих вимог, що передбачені главою 38 КПК України, у тому числі й щодо повного з'ясування локального предмету доказування у справах цієї категорії; 4) засаду обізнаності неповнолітнього підозрюваного щодо того, у чому його підозрюють, а також його прав та обов'язків, котрі зумовлені його процесуальним статусом, що передбачає обов'язкове роз'яснення кожному підозрюваному всіх складових його правового статусу у провадженні (справі). Окреслено шляхи вирішення фактів порушення окреслених засад.

У підрозділі 3.3 «Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні» обґрунтовано потребу інтеграції техніко-криміналістичних засобів у діяльність захисника, розроблено алгоритм роботи з цифровими доказами, висвітлено ризики забезпечення кібербезпеки. Наголошено на

необхідності законодавчого врегулювання участі експертів, розширення прав захисту у проведенні слідчих (розшукових) дій і ініціюванні експертиз.

Визначено, що техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника слід розуміти як цілісну систему правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів, спрямованих на впровадження та ефективне використання технічних засобів для досягнення цілей захисту, участі в слідчих (розшукових) і процесуальних діях, а також для огляду й фіксації цифрових доказів. Аргументовано, що такий підхід дозволяє посилити реалізацію принципу змагальності та забезпечити рівність сторін у кримінальному процесі.

Установлено, що чинне кримінальне процесуальне законодавство не містить заборони для захисника щодо використання техніко-криміналістичних засобів під час участі у слідчих (розшукових) та інших процесуальних діях. Водночас перед застосуванням таких засобів захисник зобов'язаний повідомити про це всіх учасників відповідної процесуальної дії, хоча при цьому сторона обвинувачення, за наявності об'єктивних підстав, може висунути заборону на їх використання, але таке обмеження має ґрунтуватися виключно на вмотивованій постанові, а у випадку слідчого судді чи суду – у відповідній ухвалі.

Наголошено, що захисник наділений правом самостійно обирати технічні засоби, які планує використовувати з метою забезпечення інтересів сторони захисту. Аналіз правозастосовної практики дозволяє виокремити найбільш поширені з них. Серед них такі: 1) мобільні телефони – для фото- та відеофіксації, виготовлення фотокопій процесуальних документів і речових доказів, а також для фіксації порядку проведення процесуальних дій; 2) фотоапарати – для створення копій процесуальних документів, зокрема під час ознайомлення з матеріалами кримінального провадження; 3) відеокамери – для фіксації перебігу слідчих (розшукових) та інших процесуальних дій; 4) комп'ютерні засоби – для огляду й копіювання цифрових слідів та електронних доказів, ознайомлення з матеріалами справи, отриманими через систему «Електронний суд», а також для забезпечення електронного документообігу.

У підрозділі 3.4 «Залучення стороною захисту експерта для проведення експертизи» наголошено, що такі дія реалізується стороною захисту на стадії досудового слідства за наявності достатніх для цього підстав – потреби у вирішенні запитань, що потребують спеціальних знань і мають значення для встановлення обставин справи. На підставі узагальнення положень чинного законодавства та слідчо-судової практики, до апробованих способів залучення судового експерта стороною захисту віднесено: 1) самостійне залучення експерта за клопотанням на договірній основі; 2) ініціювання призначення судової експертизи перед стороною обвинувачення.

Визначено, що за умов оскарження відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання про призначення експертизи, важливо дотримуватися певних правил: 1) прибувати на розгляд клопотання до слідчого судді; 2) ґрунтовно підходити до викладення аргументів щодо доцільності її призначення, потреби проведення

повторної експертизи, неможливості самостійного залучення експерта стороною захисту, незаконності або необґрунтованості відмови слідчого, прокурора; 3) ініціювати проведення експертизи перед слідчим суддею. Узагальнено, що питання про рівність сторін у контексті забезпечення можливості залучення експерта поки що не є таким однозначним, адже спостерігається певна суперечність у положеннях чинного кримінального процесуального законодавства. Через це важливо продовжувати наукові пошуки у контексті окресленої проблематики, зокрема в аспекті розроблення відповідних пропозицій щодо вдосконалення нормативно-правових положень, що визначають порядок залучення експерта стороною захисту.

Розділ 4 «Захист особи на стадії досудового розслідування та в судовому провадженні» об'єднав чотири підрозділи.

Підрозділ 4.1 «Надання правничої допомоги затриманій особі» присвячено вирішенню проблематики захисту затриманих осіб. Також у ньому визначено міжнародні стандарти гарантій конфіденційності, права на швидку перевірку законності затримання, а також права на обрання та формування власної правової позиції.

На підставі узагальнення положень чинного національного законодавства, міжнародно-правових актів і практики ЄСПЛ встановлено, що надання правничої допомоги особі, затриманій за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення, має здійснюватися з дотриманням міжнародних стандартів у сфері захисту прав людини. Саме ці стандарти визначено як основоположні засади, дотримання яких засвідчує демократичний характер держави, визначає напрями її діяльності, а також гарантує ефективність реалізації правоохоронних і правозахисних функцій.

Аргументовано, що визначальними у контексті забезпечення прав затриманого і підозрюваного є: право на свободу та особисту недоторканність; право на вільне вираження власної позиції та врахування її органами влади; право на повагу до приватного і сімейного життя; право на справедливий судовий розгляд упродовж розумного строку; право на вільний вибір представника (зокрема захисника); право на судовий захист своїх прав; право на інформацію тощо.

Установлено, що до галузевих міжнародних стандартів, дотримання яких є особливо важливим для гарантування ефективності правничої допомоги затриманому, належать: 1) принцип забезпечення конфіденційності під час спілкування затриманого із захисником; 2) засада невідкладної перевірки законності затримання; 3) принцип можливості оскарження випадків порушення чи неналежного забезпечення прав затриманого; 4) принцип самостійного та вільного обрання власної правової позиції.

У підрозділі 4.2 *«Особливості діяльності захисника під час обрання та застосування запобіжного заходу»* обґрунтовано необхідність активної захисної позиції для мінімізації обмежень прав особи на цьому етапі. Визначено, що під час обрання запобіжного заходу на етапі досудового розслідування захисник стикається

з низкою проблем: відсутність повного доступу до матеріалів справи, обмеженість процесуальних можливостей для збору доказів, необхідність швидкого реагування на нові докази, які можуть надаватися стороною обвинувачення безпосередньо під час судового розгляду. Проведений аналіз правозастосовної практики свідчить, що належна аргументація щодо стану здоров'я підозрюваного, його соціальних зв'язків, сімейних обставин та інших характеристик має суттєве значення для пом'якшення запобіжного заходу або відмови від його застосування.

Аргументовано позицію, що реалізація ініціативи сторони захисту на етапі обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу спрямована на досягнення процесуального інтересу підозрюваного, який полягає у застосуванні найменш обтяжливого для нього способу обмеження конституційних прав і законних інтересів. Це стає можливим завдяки активній позиції захисника, який має здійснювати реальні дії, спрямовані на збирання та подання відомостей, що спростовують доводи сторони обвинувачення й нівелюють ризики, покладені в основу відповідного клопотання.

Наголошено, що ефективність такої діяльності залежить від належного планування стратегії захисту та тісної взаємодії з підзахисним, під час якої з'ясовуються фактичні дані, придатні для використання у спростуванні аргументів, викладених стороною обвинувачення. Визначено, що для посилення реалізації ініціативи сторони захисту у сфері застосування запобіжних заходів доцільним є внесення змін до ст. 201 КПК України, зокрема щодо уточнення правил і мети скасування заходів забезпечення кримінального провадження за ініціативою сторони захисту. Обґрунтовано також необхідність удосконалення положень п. 6 ч. 2 ст. 193 КПК України з метою підвищення якості кримінального процесуального законодавства.

Підрозділ 4.3 «Захист інтересів підозрюваного (обвинуваченого) у спеціальному кримінальному провадженні (in absentia)» присвячено з'ясуванню ролі захисника у спеціальному провадженні. Також у ньому запропоновано вдосконалення механізмів залучення та контролю за підготовкою до розгляду клопотань під час досудового розслідування.

Установлено, що сучасною доктриною кримінального процесуального права гарантовано, що в такому особливому порядку кримінального провадження, обов'язковою є участь захисника, який залучається ще від моменту розгляду відповідного клопотання. Наголошено, що захисник у таких справах повністю користується всіма правами, гарантованими у кримінальному провадженні підозрюваному чи обвинуваченому. З огляду на це, а також у контексті забезпечення таких основоположних засад кримінального провадження, як право на захист, змагальність сторін, дотримання прав і свобод особи, забезпечення доступу до правосуддя тощо, констатовано необхідність внесення змін до чинного кримінального процесуального законодавства щодо гарантування можливості оскарження захисником ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування.

Аргументовано, що у сутнісному аспекті діяльність захисника у спеціальному досудовому розслідуванні та у спеціальному судовому провадженні має характеризуватися активною позицією, що полягає у знайомленні з матеріалами справи, обранні позиції захисту, участі в судовому розгляді та дослідженні доказів, виступах у дебатах тощо. Саме такий підхід забезпечує дотримання конституційних гарантій і засад кримінального провадження.

У *підрозділі 4.4 «Участь захисника в суді»* розкрито принципи реалізації права на захист у судовому провадженні, акцентовано на важливості перехресного допиту, комплексної оцінки доказів та активної участі адвоката в судових дебатах. Наголошено, що пасивна або формальна участь захисника не відповідає стандартам справедливого судового розгляду та підлягає правовій оцінці.

З'ясовано, що у підготовчому провадженні роль захисника спрямована на підготовку правової позиції, ознайомлення та перевірку процесуальних документів, забезпечення участі обвинуваченого у судовому розгляді. Обґрунтовано, що у судовому розгляді захисник виконує ключову функцію в допитах, захисті інтересів свого підзахисного та забезпеченні повноти дослідження обставин справи. Акцентовано, що правильна організація участі захисника на обох стадіях сприяє досягненню мети кримінального провадження – встановлення істини та ухвалення законного рішення.

В умовах воєнного стану та збільшення кількості тяжких злочинів проти національної безпеки та міжнародного правопорядку, інститут *in absentia* набуває особливої актуальності. Забезпечення активної ролі захисника є важливою умовою захисту прав людини навіть в умовах безпрецедентних викликів. Суди України, а також ЄСПЛ підкреслюють обов'язковість активної ролі захисника, навіть за відсутності підозрюваного. Формальна участь адвоката розцінюється як порушення права на захист і може призвести до скасування судових рішень.

ВИСНОВКИ

У дисертації, на підставі комплексного дослідження законодавства України, глибокого теоретичного аналізу наукових праць, урахування практики Європейського суду з прав людини та національних судів, а також міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини, запропоновано теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що полягає у розробленні науково обґрунтованих теоретичних і прикладних засад захисту особи в кримінальному процесі, формулюванні рекомендацій щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства та практики його застосування, а також удосконалення правового статусу захисника у кримінальному провадженні. До найбільш значимих результатів дослідження віднесено такі:

Спираючись на підставі комплексного дослідження законодавства України, глибокого теоретичного аналізу наукових праць, урахування практики

Європейського суду з прав людини та національних судів, а також міжнародних стандартів у галузі захисту прав людини, сформульовано низку науково обґрунтованих висновків і положень, спрямованих на удосконалення низки теоретичних положень і праксеологічних засад реалізації права на захист особи у кримінальному провадженні. До найважливіших положень ми відносимо такі:

1. Запропоновано комплексну періодизацію формування доктрини захисту та правничої допомоги в кримінальному процесі України, яка охоплює одинадцять послідовних історичних етапів. Ця періодизація базується на поєднанні правових, соціокультурних та інституційних чинників і відображає еволюцію захисту особи від етапів протоправа до сучасної концепції професійної правничої допомоги, закріпленої в національному законодавстві та міжнародних стандартах. Обґрунтовано, що доктрина правничої допомоги в Україні виникла на підставі звичаєвого права та громадського представництва, а не як наслідування виключно європейських традицій, що свідчить про її самобутність та глибокі корені в правовій культурі українського суспільства. Наголошено на важливості значення «карпатського права» для української правничої науки, як регіональної модифікації звичаєвого права, що збагачує розуміння історичних джерел доктрини захисту особи в кримінальному провадженні.

2. Установлено, що ключовим чинником у формуванні доктрини правничої допомоги стала еволюція інституту представництва – від неформального родинного захисту до професійного адвокатського захисту. Доведено, що процес професіоналізації захисної діяльності був поступовим і нерівномірним, а сучасна модель правничої допомоги в Україні формувалася на перетині західноєвропейських і локальних традицій.

Запропоновано уточнене авторське визначення поняття «професійна правнича допомога» в контексті кримінального процесу, як діяльності виключно кваліфікованих правників (насамперед адвокатів), спрямованої на реалізацію права особи на захист, відновлення порушених прав і забезпечення доступу до справедливого правосуддя. Це визначення враховує як конституційні засади, так і сучасні міжнародні стандарти, включаючи практику ЄСПЛ.

Доведено, що правова і правнича допомога в кримінальному процесі, попри лексичні відмінності, за змістом є тотожними у межах національного кримінального процесуального законодавства. Запропоновано науково обґрунтовану рекомендацію щодо уніфікації термінології в Кримінальному процесуальному кодексі України з метою уникнення правової невизначеності та підвищення юридичної точності. Акцентовано на необхідності закріплення в КПК України терміну «правнича допомога» замість «правова допомога» для досягнення єдності правової термінології й відображення закріплених у Конституції України положень (після змін 2016 року). Така пропозиція має важливе значення для підвищення правової визначеності, уніфікації нормативної бази та посилення гарантій прав осіб, залучених у кримінальне провадження.

3. Обґрунтовано, що розвиток доктрини правничої допомоги має прогностичний характер і є інтегрованим механізмом не тільки реалізації захисту особи в кримінальному провадженні, але й загалом правового розвитку держави. Визначено, що доктрина є інструментом формування майбутніх правових моделей і відображає адаптацію національного права до сучасних демократичних і міжнародних стандартів. Підтверджено концептуальну роль правничої допомоги як основи формування системи правосуддя в Україні, що поєднує принципи верховенства права, доступу до правосуддя, соціальної справедливості та належного правового захисту.

Аргументовано, що захист є фундаментальною гарантією прав і свобод людини в демократичних державах, яке закріплене в міжнародних актах, зокрема в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права 1966 року та Європейській конвенції з прав людини 1950 року тощо, і включає можливість особи користуватися послугами захисника на всіх стадіях кримінального провадження, забезпечуючи справедливий судовий розгляд і рівність сторін.

4. Проведений аналіз досвіду європейських держав дозволяє узагальнити, що існують розвинені моделі надання правничої допомоги, засновані на поєднанні державних і недержавних механізмів, високих вимогах до професійної компетенції адвокатів, чітко визначених стандартах етики та незалежності адвокатури. Аргументовано, що такі країни як Німеччина, Франція, Польща, Чехія, Болгарія та Естонія мають усталені системи захисту, де адвокатура відіграє провідну роль у забезпеченні ефективної правової допомоги, а механізми безоплатної правничої допомоги гарантують доступ до правосуддя соціально вразливим верствам населення. Наголошено на існуванні певних відмінностей у підходах до регламентації прав і обов'язків захисників, зокрема можливості участі осіб без адвокатського статусу в захисті (Франція, Німеччина), або чітке розмежування ролей між соліситорами та баристерами (Велика Британія).

5. Обґрунтовано позицію, що існуюча адвокатська монополія на представництво та захист у кримінальному процесі, є виправданим кроком для забезпечення професійності та високої якості надання правничої допомоги. Констатовано, що впровадження міжнародних стандартів у національне кримінальне процесуальне законодавство України відбувається поступово, однак потребує подальшого вдосконалення, зокрема в частині гарантування права на захист за призначенням, підвищення доступності безоплатної правничої допомоги, забезпечення незалежності адвокатів та їхньої захищеності від можливого тиску з боку державних органів.

З'ясовано, що важливим напрямом розвитку інституту професійного захисту особи в кримінальному провадженні є становлення правозахисного розслідування, що передбачає активну участь адвоката в доказовій діяльності, збиранні доказів, ініціюванні призначення експертиз, проведенні допитів свідків тощо. Така діяльність має на меті не лише спростування обвинувачення, але й самостійне доведення

обставин, що свідчать про невинуватість або пом'якшують відповідальність підзахисного.

Констатовано, що діяльність правозахисних організацій та інститутів громадянського суспільства є важливим компонентом системи захисту прав людини, зокрема в частині проведення превентивних заходів, правових консультацій, інформаційно-просвітницької роботи та участі у розслідуваннях злочинів (у співпраці з правоохоронними органами), що вказує на необхідність формування чіткої нормативно-правової та організаційної бази для взаємодії таких організацій із судово-експертними установами, органами правопорядку та судами.

6. Обґрунтовано новий підхід до трактування правового статусу адвоката-захисника. Запропоновано розглядати професійний статус адвоката як динамічний, у якому поєднуються професійні та індивідуально-правові складові. Аргументовано, що реалізація цього статусу можлива лише за умови належного процесуального оформлення повноважень і взаємодії з підзахисним на всіх етапах кримінального процесу. Обґрунтовано, що право кожної особи на правничу допомогу є однією з фундаментальних конституційних гарантій, яка забезпечує доступ до правосуддя та реальну можливість захисту прав і свобод. Розкрито роль цього права не лише як процесуальної гарантії, але й як превентивного інструменту запобігання порушенням прав людини.

Системно визначено проблеми реалізації функції захисту в умовах воєнного стану. Установлено, що загрози життю та здоров'ю учасників кримінального процесу, а також обмеження, пов'язані з дистанційною участю захисника, суттєво впливають на ефективність реалізації права на захист. Науково обґрунтовано доцільність запровадження гнучких механізмів зміни захисника та підвищення гарантій конфіденційності комунікації між захисником і підзахисним.

Комплексно проаналізовано виклики, що виникають під час спеціального досудового розслідування. Запропоновано уточнити момент набуття права на захисника для підозрюваних заочно, включаючи формулювання «негайно після опублікування письмового повідомлення про підозру, але не пізніше ніж через 24 години». Це забезпечує чіткість правового регулювання і запобігає обмеженню права на захист.

7. Доведено необхідність деталізації порядку перевірки добровільності відмови від захисника. Вперше запропоновано закріпити у кримінальному процесуальному законодавстві обов'язок процесуального керівника перевіряти обґрунтованість і добровільність відмови від правничої допомоги з урахуванням практики ЄСПЛ (зокрема, справ «Боротюк проти України», «Талат Тунч проти Туреччини»), що дозволить посилити гарантії дотримання права на захист.

На підставі аналізу практики функціонування системи «Custody Records» запропоновано комплекс заходів щодо усунення порушень права на конфіденційність, зокрема шляхом запровадження спеціальних умов для обміну

документами та інформацією між адвокатом і підозрюваним навіть у закритих просторах під контролем відеоспостереження.

Сформульовано пропозиції щодо удосконалення кримінального процесуального законодавства. Зокрема, визначено необхідність нормативного закріплення: 1) процедури перевірки обґрунтованості відмови від захисника; 2) правил заміни захисника у випадку об'єктивної неможливості виконання ним своїх обов'язків; 3) особливостей залучення захисників у справах *in absentia*; 4) механізмів підвищення прозорості та контролю за дотриманням права на захист.

8. Обґрунтовано значення активної правової позиції захисника як умови досягнення ідеального результату кримінального провадження. Констатовано, що реалізація функції захисту передбачає не пасивне спостереження, а використання всіх доступних процесуальних засобів і тактик для доведення невинуватості підзахисного або пом'якшення його відповідальності.

Комплексно проаналізовано проблеми практичного функціонування інституту безоплатної правничої допомоги (БПД) в Україні в умовах сучасних викликів, зокрема під час повосенної відбудови. Наукова новизна проявляється у систематизації чинників, що обмежують ефективність БПД (обмежена доступність, низька правова обізнаність, перевантаженість адвокатів, фінансова нестача, відсутність координації), та в обґрунтуванні шляхів їх комплексного подолання.

Обґрунтовано, що розвиток цифрових технологій створює нові можливості для розширення доступу до первинної правничої допомоги, однак водночас потребує відповідного технічного забезпечення та підготовки кадрів. Наукова новизна полягає у формулюванні пропозицій щодо розвитку онлайн-форм правової допомоги як інноваційного підходу до підвищення доступності правосуддя.

На підставі аналізу та систематизації міжнародних стандартів і практики Європейського суду з прав людини детально визначено критерії надання безоплатної правничої допомоги в контексті дотримання принципу справедливого суду та недопущення катувань чи нелюдського поводження. Ця позиція становить наукову новизну дослідження, оскільки розширює розуміння функціональної природи права на захист. Запропоновано впровадити концепцію інтегрованих комунікаційних стратегій для популяризації БПД серед соціально вразливих груп, а також авторську модель удосконалення інституту БПД, що передбачає посилення фінансування, справедливу оплату праці адвокатів, удосконалення міжвідомчої взаємодії та розвиток державно-приватного партнерства. Такий підхід визначено, як інструмент практичної імплементації міжнародних стандартів на національному рівні.

Системний аналіз норм кримінального та цивільного процесуального законодавства дозволив обґрунтувати концепцію комплексного захисту прав цивільного відповідача у кримінальному провадженні, яка враховує специфіку міжгалузевих правовідносин і потребує чіткого визначення процесуального статусу цієї особи, її суб'єктивних прав і законних інтересів. Запропоновано деталізований

підхід до розмежування понять «заперечення проти позову» та «захист від цивільного позову», розкрито їх функціональну відмінність та значення у формуванні правової позиції цивільного відповідача.

9. Доведено доцільність удосконалення нормативного регулювання визначення належного цивільного відповідача у кримінальному провадженні, що дає змогу уникати процесуальних помилок і підвищити ефективність судового захисту. Запропоновано авторське обґрунтування необхідності розширення процесуальних прав представника цивільного відповідача, зокрема у питаннях заявлення заперечень, збирання та подання доказів, а також визначення співвідповідачів.

10. Комплексно проаналізовано правову природу обов'язку доказування, який покладається на цивільного відповідача під час розгляду цивільного позову у кримінальному провадженні, і визначено конкретні межі його реалізації. Розроблено авторську класифікацію прав цивільного відповідача в кримінальному провадженні, яка враховує їх процесуальну функцію, зміст та спрямованість на забезпечення правового захисту.

Обґрунтовано потребу нормативного закріплення спеціального статусу адвоката, який надає правничу допомогу свідкові, а також визначено межі та обсяг його процесуальних прав і обов'язків. Розвинуто концепцію правничої допомоги свідкові як окремого виду адвокатської діяльності, що має відмінну від захисту та представництва правову природу і спрямоване на запобігання порушенню прав свідка, забезпечення процесуальних гарантій та збереження балансу інтересів під час кримінального провадження.

11. Запропоновано конкретні законодавчі зміни до КПК України щодо чіткого регулювання статусу адвоката свідка (у вигляді окремої статті або окремого розділу), що усуне прогалини та підвищить ефективність захисту прав свідків. Сформульовано пропозиції щодо вдосконалення механізмів залучення правничої допомоги свідкові, включно із закріпленням правомірності надання консультацій під час допиту та можливості формувати письмові заяви й клопотання від імені свідка.

Правовий статус адвоката є комплексним, багатогранним і включає в себе поєднання прав, обов'язків, гарантій та юридичної відповідальності, що створює підґрунтя для незалежного та ефективного здійснення професійної діяльності. Поділ статусу на загальний, спеціальний і індивідуальний є найбільш обґрунтованим і відображає специфіку правничої діяльності на різних рівнях її реалізації.

12. Установлено, що процесуальна самотійність адвоката залишається відносною, оскільки вона похідна від прав клієнта та обмежується дотриманням законодавства і етичних стандартів. Натомість професійна незалежність адвоката має абсолютний характер і є запорукою недопущення зовнішніх чи внутрішніх впливів на прийняття рішень. Важливим науковим положенням є розмежування понять «самотійність» та «незалежність» адвоката, що дозволяє уникати помилок у правозастосовній практиці та теоретичних розробках.

Визначено, що гарантії професійної діяльності адвоката, зокрема захисника у кримінальному провадженні, складають комплекс національних і міжнародних норм. Проте відсутність окремої статті у Кримінальному процесуальному кодексі України, яка б системно врегульовувала права, обов'язки та гарантії захисника, створює суттєві прогалини у законодавчому регулюванні. Установлено існування колізії між положеннями КПК України та Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», що ускладнює ефективну реалізацію права на захист. Водночас виявлено суттєві розбіжності між національними гарантіями діяльності захисника та міжнародними стандартами, закріпленими у міжнародно-правових актах і рекомендаціях Ради Європи.

Розроблено концепцію співвідношення загальних гарантій адвокатської діяльності та спеціальних гарантій захисника у кримінальному провадженні як системи загального і часткового. У межах цієї концепції професійні гарантії розглядаються як універсальна основа, на якій вибудовується спеціалізований інструментарій захисту у кримінальному процесі. Деталізовано розмежування функціональних елементів правового статусу захисника з виділенням процесуальних і непроцесуальних форм діяльності, що дозволяє більш комплексно оцінювати ефективність роботи адвоката та забезпечувати захист прав особи. Результати дослідження висвітлюють практичну необхідність розширення прав захисника у сфері доказування, зокрема щодо права ініціювати проведення додаткових або повторних експертиз, вільного доступу до матеріалів справи та можливості отримувати завірених копії експертних висновків у чітко визначені строки.

13. Запропоновано на законодавчому рівні закріпити окрему статтю – у КПК України, яка б комплексно визначала права, обов'язки та гарантії захисника у кримінальному провадженні, гармонізувавши їх із положеннями Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та міжнародними стандартами. Запровадження таких змін сприятиме підвищенню рівня реалізації права на захист, зміцненню принципів верховенства права та забезпеченню справедливого судового розгляду.

Проведене комплексне дослідження правових засад захисту неповнолітніх підозрюваних у кримінальному провадженні дозволило сформулювати такі висновки. По-перше, захист прав неповнолітніх підозрюваних є однією з ключових гарантій реалізації принципів верховенства права, справедливості та гуманізму в кримінальному процесі. Неповнолітні є особливо вразливою категорією осіб, яка потребує спеціалізованого підходу, що враховує психологічні, соціальні та правові особливості їх розвитку.

14. Аргументовано, що в умовах реформування кримінального процесуального законодавства України та інтеграції міжнародних стандартів правосуддя, дружнього до дитини, виникає необхідність удосконалення правозастосовної практики. Це включає посилення гарантій своєчасного та обов'язкового залучення захисника і законного представника до кримінального

провадження щодо неповнолітніх підозрюваних. Виявлені на практиці порушення, зокрема у вигляді формального підходу до участі захисників, свідчать про потребу у підвищенні фахового рівня та спеціалізації всіх учасників процесу.

Розроблено концепцію подвійного представництва як ключової гарантії захисту неповнолітніх підозрюваних. Запропоноване доповнення частини 3 статті 42 КПК України новим пунктом 19, який передбачає право підозрюваного або обвинуваченого на подання клопотання про заміну або залучення іншого законного представника, психолога, педагога чи лікаря, є науково обґрунтованим і спрямованим на усунення колізій та прогалин у чинному законодавстві.

15. Систематизовано основні принципи захисту прав неповнолітніх підозрюваних: принцип подвійного представництва, обізнаності, неупередженості та об'єктивності, що у своїй сукупності формують основу для справедливого правосуддя. Запропоновані наукові підходи також враховують специфіку кримінального провадження в умовах воєнного стану, що є особливо актуальним для сучасних умов України. Запропоновано запровадити спеціальну підготовку адвокатів, які надають безоплатну правничу допомогу неповнолітнім, що забезпечить відповідність національної системи правосуддя міжнародним стандартам, передбаченим Конвенцією про права дитини, Пекінськими правилами та іншими міжнародно-правовими актами.

16. Визначено, що техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника слід розуміти як цілісну систему правових, організаційних, науково-технічних положень і прикладних заходів, спрямованих на впровадження та ефективне використання технічних засобів для досягнення цілей захисту, участі в слідчих (розшукових) і процесуальних діях, а також для огляду й фіксації цифрових доказів. Такий підхід дозволяє посилити реалізацію принципу змагальності та забезпечити рівність сторін у кримінальному процесі.

17. Установлено, що чинне законодавство України не забороняє використання захисником техніко-криміналістичних засобів під час здійснення професійної діяльності. Проте передбачено обов'язок попереднього повідомлення інших учасників про їх застосування, а також можливість заборони використання таких засобів виключно на підставі вмотивованої постанови слідчого, прокурора, ухвали слідчого судді чи суду. Обґрунтовано необхідність інтеграції криміналістичних засобів у діяльність захисника для забезпечення достовірності доказів і процесуальної справедливості.

Систематизовано та запропоновано алгоритм дій захисника при роботі з цифровими доказами, зокрема різні форми фіксації веб-сторінок (самостійне збереження, залучення спеціалізованих сервісів або експертів), що сприяє підвищенню доказової цінності та мінімізації ризиків їхнього оскарження у суді.

18. Окреслено вимоги до техніко-криміналістичних засобів, які використовує захисник: забезпечення конфіденційності, чітка ідентифікація технічних характеристик, відповідність принципам кримінального процесу, наукова

обґрунтованість методів та можливість повторної перевірки результатів. Це дозволяє гарантувати належну якість і допустимість доказів, отриманих із використанням технічних засобів.

19. Доведено, що цифровізація адвокатської діяльності значно підвищує ефективність захисної функції, сприяє оптимізації документообігу та розширює доступ до правосуддя. Разом з тим, наголошено на ризиках кібербезпеки та необхідності дотримання високих стандартів інформаційної безпеки при використанні технічних засобів.

Аргументовано, що забезпечення рівності сторін у кримінальному провадженні передбачає надання сторонам однакових процесуальних можливостей, зокрема щодо залучення експертів для проведення експертизи. Аналіз положень чинного кримінального процесуального законодавства України та практики його застосування свідчить про існування низки законодавчих прогалин та суперечностей, що ускладнюють реалізацію цього права стороною захисту.

Установлено, що чинні норми КПК України, хоч і формально закріплюють право захисту залучати експертів на стадії досудового розслідування, на практиці передбачають значні обмеження. Це, зокрема, стосується відсутності права сторони захисту самостійно проводити слідчі (розшукові) дії, а також неможливості самостійного отримання порівняльних зразків, що суттєво впливає на ефективність збору доказів та реалізацію права на захист.

20. Доведено, що важливою умовою забезпечення принципу рівності є можливість сторони захисту залучати експертів як самостійно (на договірних умовах), так і через ініціювання призначення експертизи слідчим або прокурором, із подальшим правом оскарження відмови до слідчого судді. Проте практика підтверджує, що навіть за наявності таких механізмів виникають труднощі через формалізм і невизначеність процедурних вимог.

Обґрунтовано, що використання термінів «висновки спеціалістів» і «висновки експертів» у законодавстві України має розширювальне тлумачення, що відкриває можливості для залучення різних спеціалістів, однак водночас потребує чіткішої регламентації для запобігання порушенню принципу змагальності. Установлено, що законодавче обмеження права сторони захисту ініціювати проведення судово-медичних та судово-психіатричних експертиз безпосередньо, а також невизначеність порядку подання клопотань про проведення експертиз створюють додаткові перешкоди для забезпечення належного захисту прав підозрюваного чи обвинуваченого.

21. На підставі проведеного дослідження запропоновано надати стороні захисту процесуальні повноваження, тотожні повноваженням сторони обвинувачення, зокрема право самостійно проводити певні слідчі (розшукові) дії, а також більш чітко регламентувати процедуру залучення експертів і подання клопотань. Це дозволить посилити гарантії реалізації права на захист та забезпечити баланс процесуальних прав і обов'язків сторін.

22. Проведений аналіз наукових праць засвідчив високий рівень опрацювання питань розвитку інституту адвокатури, однак, проблематика надання правничої допомоги затриманим особам залишається недостатньо дослідженою в національному правовому контексті. Це свідчить про необхідність подальшого теоретичного та практичного вдосконалення даного інституту. Визначено, що інститут затримання особи за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення є комплексним правовим явищем, яке вимагає чіткого законодавчого врегулювання щодо визначення поняття «затриманий» та його процесуального статусу. Відсутність чітких дефініцій ускладнює правозастосування і створює правову невизначеність. Наголошено, що розмежування затримання як процесуальної дії, запобіжного заходу та заходу забезпечення кримінального провадження є необхідним для уникнення колізій у практиці та забезпечення правової визначеності. На підставі узагальнення положень міжнародно-правових актів були визначені стандарти надання правничої допомоги особі, затриманій за підозрою у вчиненні кримінального правопорушення. Ці стандарти включають принципи, що гарантують право затриманих осіб на ефективний захист, доступ до кваліфікованої юридичної допомоги на всіх етапах провадження, а також забезпечення прав на конфіденційність і безперешкодний доступ до адвоката.

Визначено, що до спеціальних міжнародних стандартів, дотримання яких є надзвичайно важливим для забезпечення прав затриманого та ефективності правничої допомоги, наданої затриманому, належать: 1) принцип забезпечення конфіденційності під час спілкування затриманого із захисником; 2) засада перевірки законності затримання без зволікань; 3) принцип оскарження незабезпечення прав затриманого або їх порушення; 4) право на самостійне та вільне обрання своєї правової позиції. Обґрунтовано, що міжнародні стандарти, зокрема право на конфіденційне спілкування із захисником, право на оскарження незаконного затримання та право на швидку перевірку законності затримання, повинні стати основою для вдосконалення національного законодавства і практики. Їх реалізація є критично важливою для гарантування ефективності правничої допомоги та дотримання принципу верховенства права. Визначено, що залучення захисника на етапі затримання та забезпечення можливості затриманої особи обрати свою правову позицію є запорукою реалізації права на справедливий суд та ефективний захист.

23. Визначено, що застосування запобіжних заходів у кримінальному провадженні є необхідним інструментом забезпечення виконання підозрюваними та обвинуваченими процесуальних обов'язків, а також запобігання перешкоджанню слідству чи ухиленню від правосуддя. Проте реалізація таких заходів повинна відповідати принципам законності, пропорційності та мінімального обмеження прав особи. Аргументовано, що роль сторони захисту, зокрема адвоката, у процесі обрання, зміни чи скасування запобіжного заходу є вирішальною. Від активної позиції захисника значною мірою залежить дотримання балансу між інтересами

слідства та правами підозрюваного, а також забезпечення реального змісту принципу змагальності.

Установлено, що основним завданням захисника є захист процесуального інтересу підозрюваного, який полягає в мінімізації обмежень його прав і законних інтересів. Це реалізується через збір та подання доказів, спрямованих на доведення відсутності підстав для застосування суворих запобіжних заходів або обґрунтування можливості застосування більш м'яких альтернатив.

Наголошено, що під час обрання запобіжного заходу на етапі досудового розслідування захисник стикається з низкою проблем: відсутність повного доступу до матеріалів справи, обмеженість процесуальних можливостей для збору доказів, необхідність швидкого реагування на нові докази, які можуть надаватися стороною обвинувачення безпосередньо під час судового розгляду. Аналіз практики свідчить, що належна аргументація щодо стану здоров'я підозрюваного, його соціальних зв'язків, сімейних обставин та інших характеристик має суттєве значення для пом'якшення запобіжного заходу або відмови від його застосування.

24. Визначено, що проблема обмеженості процесуальних засобів сторони захисту для збору доказів потребує комплексного вирішення шляхом удосконалення законодавства, зокрема щодо розширення прав захисника у збиранні доказів, ініціюванні виклику свідків та поданні додаткових доказів. Аргументовано, що доцільною є законодавча заміна терміна «показання» на «пояснення» у п. 6 ч. 2 ст. 193 КПК України, оскільки захисник та підозрюваний не мають права проводити допит, а можуть лише збирати пояснення від осіб.

25. Визначено, що особливе значення у спеціальному провадженні набуває роль захисника, яка не може зводитися до формальної присутності. Захисник повинен активно брати участь у формуванні стратегії захисту, навіть за відсутності контакту з підзахисним, і реалізувати права, передбачені КПК України та міжнародними актами. Право захисника на оскарження ухвали слідчого судді про здійснення спеціального досудового розслідування потребує нормативного закріплення. Це сприятиме забезпеченню реальної рівності сторін і посиленню засади змагальності, зменшуючи ризики зловживань з боку сторони обвинувачення.

Наголошено, що необхідним є законодавче удосконалення строків ознайомлення захисника з клопотанням про спеціальне досудове розслідування та доданими матеріалами (наприклад, установлення мінімального строку не менше трьох годин). Це дозволить уникнути формального підходу до захисту і гарантувати підготовку належної правової позиції. Система призначення захисника за відсутності особи, щодо якої здійснюється провадження, повинна бути доопрацьована з урахуванням необхідності достатнього часу для підготовки та реальної можливості здійснення захисту. Важливо передбачити обов'язкову перевірку судом, чи мав захисник можливість ознайомитися з матеріалами справи. Аргументовано, що наявність правової колізії між моментами обов'язкового залучення захисника (ст. 52 та ст. 297-3 КПК України) потребує чіткого нормативного врегулювання.

Пропонується визначити момент залучення захисника вже з моменту подання клопотання про спеціальне досудове розслідування, що підвищить гарантії права на захист.

26. Констатовано, що існуючі різні моделі взаємодії захисника і відсутнього підозрюваного чи обвинуваченого вимагають визначення стандартів ефективної захисної діяльності. Пасивна або формальна участь захисника не відповідає стандартам справедливого судового розгляду та підлягає правовій оцінці. В умовах воєнного стану та збільшення кількості тяжких злочинів проти національної безпеки та міжнародного правопорядку, інститут *in absentia* набуває особливої актуальності. Забезпечення активної ролі захисника є важливою умовою захисту прав людини навіть в умовах безпрецедентних викликів. Суди України, а також ЄСПЛ підкреслюють обов'язковість активної ролі захисника, навіть за відсутності підозрюваного. Формальна участь адвоката розцінюється як порушення права на захист і може призвести до скасування судових рішень.

27. Обґрунтовано, що судовий розгляд є ключовою стадією кримінального процесу, в якій на практиці реалізуються принципи змагальності, гласності та безпосередності, що створює умови для повного і всебічного розгляду справи з активною участю усіх сторін. Аргументовано, що ефективність захисної діяльності у суді залежить від своєчасного і стратегічно виваженого застосування процесуальних прав та обов'язків, що забезпечує можливість належного представлення позиції захисту протягом усього розгляду, а не лише під час дебатів. Централізація ролі суду та головуючого забезпечує процесуальний порядок, рівність сторін, дотримання прав учасників і контроль за дотриманням регламенту, що є необхідною умовою для реалізації права на захист.

28. З'ясовано, що принципи розумності строків, безпосередності дослідження доказів і недопустимості автоматичного продовження запобіжних заходів у суді підкріплюються практикою ЄСПЛ та національними рішеннями Конституційного Суду України, що вимагає суворого дотримання стандартів прав людини.

29. Визначено, що перехресний допит є одним із найважливіших інструментів захисної діяльності, оскільки дозволяє не тільки перевірити достовірність показань, але й виявити суперечності, які можуть вплинути на оцінку доказів судом. Узагальнено, що документи, аудіо- та відеозаписи, речові докази й висновки експертів мають оцінюватися комплексно, із дотриманням принципу допустимості, що прямо залежить від законності способу їх отримання.

30. Аргументовано, що судові дебати є кульмінаційним етапом судового розгляду, де захисник повинен максимально реалізувати захисну функцію, структуровано виклавши аргументи, спрямовані на виправдання підсудного або пом'якшення відповідальності, та забезпечити підготовку підзахисного до можливого оскарження вироку. Визначено, що реалізація права на правничу допомогу під час судового розгляду включає комплексну діяльність: від попереднього планування стратегії до участі у фінальних дебатах та подальшого

супроводу у процедурі оскарження, що підтверджує важливість професійної та етичної поведінки адвоката.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

Монографія:

1. Коломойцев М. М. Теоретичні та праксеологічні засади реалізації права на захист в Україні: монографія / за заг. ред. д-ра юрид наук В. О. Гусевої. Харків: Майдан, 2025. 448 с.

Статті в наукових фахових виданнях України:

2. Kolomoitsev M. Involvement of A Forensic Expert by a Defense Counsel during Pre-Trial Investigation. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2023. № 2 (8). P. 73–80. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.8.2023.04>.

3. Коломойцев М. М. Спеціальне кримінальне розслідування (in absentia): проблемні питання участі захисника. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 2 (105). С. 149–157. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.2.14>.

4. Коломойцев М. М. Сучасний концепт осмислення поняття «правнича допомога» у кримінальному процесі України. *Соціологія права*. 2024. № 1–2 (46–47). С. 41–46. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-1-2.8>.

5. Коломойцев М. М. Правові засади захисту неповнолітнього підозрюваного. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. № 2 (106). Ч. 2. С. 69–83. DOI: <https://doi.org/10.33766/2786-9156.106.2.69-83>.

6. Kolomoitsev M. Human Rights investigation in a criminal proceeding: essence and challenges of conduct. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 1 (9). P. 128–135. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.9.2024.09>.

7. Коломойцев М. М. Досвід держав Європи в розбудові інститутів правничої допомоги та захисту в кримінальному судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2024. № 3 (36). С. 148–161. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.3.2024.10>.

8. Коломойцев М. М. Правові засади надання правничої допомоги затриманій особі в контексті міжнародних стандартів та практики Європейського суду з прав людини. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 3 (106). С. 183–193. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.3.15>.

9. Коломойцев М. М. Сучасні виклики в захисті підозрюваного під час воєнного стану. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту ім. Е. О. Дідоренка*. 2024. № 3 (107). С. 97–105. DOI: <https://doi.org/10.32782/2786-9156.107.3.97-105>.

10. Гусєва В. О., Коломойцев М. М. Проблемні аспекти реалізації ініціативи сторони захисту в обранні, зміні чи скасуванні запобіжного заходу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. №2 (32). С. 295–303. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.2.20>.

11. Коломойцев М. М. Цивільний відповідач як суб'єкт доказування у кримінальному провадженні. *Соціологія права*. 2024. № 3–4 (48–49). С. 80–85. DOI: <https://doi.org/10.37687/2413-6433.2024-3-4.14>.

12. Коломойцев М. М. Представництво цивільного відповідача у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2024. № 4 (107). С. 175–184. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2024.4.16>.

13. Коломойцев М. М. Функція та цілі захисту в кримінальному провадженні. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 3 (33). С. 305–314. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2024.3.27>.

14. Kolomoitsev M. Features of the Accused Defence in the First-Instance Court. *Archives of Criminology and Forensic Sciences*. 2024. № 2 (10). Р. 87–92. DOI: <https://doi.org/10.32353/acfs.10.2024.05>.

15. Гусєва В.О., Коломойцев М. М. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2025. № 1 (108). Ч. 1. С. 275–284. DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2025.1.22>.

16. Коломойцев М. М. Надання правничої допомоги свідкові у кримінальному провадженні: особливості та проблемні питання. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2025. Вип. 1 (38). С. 66–81. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.1.2025.05>.

17. Коломойцев М. М. Теоретико-правові засади реалізації права особи на безоплатну правничу допомогу. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2025. № 1 (34). С. 268–275. DOI: <https://doi.org/10.32631/vca.2025.1.20>.

18. Коломойцев М. М. Гарантії професійної діяльності захисника у кримінальному провадженні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2025. Вип. 2 (39). С. 118–132. DOI: <https://doi.org/10.32353/khrife.2.2025.09>.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав, проіндексованих наукометричними базами Scopus та Web of Science Core Collection:

19. Kolomoitsev M., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Iemets I. The defense attorney in Ukraine: challenges and opportunities in the framework of international

standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (77). P. 135–144. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.77.05.10> (*Web of Science*).

20. Iemets I., Tiulieniev S., Perepelytsia S., Popov V., Kolomoitsev M. Justice for victims: a comparative analysis of victim representation in Ukraine and international standards. *Amazonia Investiga*. 2024. № 13 (78). P. 134–144. DOI: <https://doi.org/10.34069/AI/2024.78.06.12> (*Web of Science*).

21. Makarova O., Kolomoitsev M., Iemets I., Yatsenko I. Shinkarenko I. Legal principles of using special medical and psychiatric knowledge in criminal proceedings: Ukrainian context and international standards. *Wiadomosci Lekarskie*. 2025. № 78 (2). P. 435–441. DOI: <https://doi.org/10.36740/WLek/197137> (*Scopus*).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

22. Коломойцев М. М. Проблеми реалізації права на захист у період правового режиму воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти*: матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 21 березня 2025 р.); у 2-х ч. Дніпро: Дніпров. держ. ун-т внутр. справ, 2025. Ч. I. С. 595–596.

23. Коломойцев М. М. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності захисника у кримінальному провадженні. *Злочинність і протидія їй в умовах війни та у повоєнній перспективі: міждисциплінарна панорама*: матеріали II Міжнародна науково-практична конференція (м. Вінниця, 16 квітня 2025 р.). Вінниця: ХНУВС, 2025. С. 661–664.

24. Гусєва В.О., Коломойцев М. М. Ініціювання проведення експертизи стороною захисту та ознайомлення з висновками експертів: проблемні питання. *Судова експертиза: перспективи розвитку та окремі вектори змін*: матеріали V Всеукраїнський форум судових експертів (м. Львів, 6 червня 2025 р.). Одеса: Видавництво «Юридика», 2025. С. 141–144.

25. Коломойцев М. М. Взаємодія захисника та спеціаліста у кримінальному провадженні. *Глобальні виклики та інновації: шляхи розвитку сучасної науки*: матеріали IV Міжнародної наукової конференції (м. Львів, 11 липня 2025 року). Міжнародний центр наукових досліджень. Вінниця: ТОВ «УКРЛОГОС Груп», 2025. С. 82–85.

АНОТАЦІЯ

Коломойцев М. М. Теоретичні та праксеологічні засади реалізації права на захист в Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність». – Національний науковий центр «Інститут

судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, Харків, 2025.

У дисертаційному дослідженні здійснено комплексний аналіз еволюції законодавства України та формування інституту правничої допомоги в кримінальному процесі, враховуючи глибинні теоретичні напрацювання, практику Європейського суду з прав людини, національну судову практику та міжнародні стандарти у сфері захисту прав людини. Досліджено історичні засади формування доктрини правничої допомоги в Україні. Запропоновано уточнене визначення поняття «професійна правнича допомога». Аргументовано концептуальну роль правничої допомоги як інструмента правового розвитку держави та реалізації принципів верховенства права, доступу до правосуддя й соціальної справедливості. Розглянуто діяльність правозахисних організацій і громадянського суспільства як важливий елемент захисного механізму. У роботі комплексно розкрито проблематику реалізації права на захист у воєнний час, визначено загрози ефективності діяльності адвоката, зокрема обмеження через дистанційність участі, ризики для життя та здоров'я. Запропоновано запровадження більш гнучких механізмів зміни захисника та посилення гарантій конфіденційності.

Проведено детальний аналіз спеціального досудового розслідування, запропоновано вдосконалення порядку залучення захисника та чітке регулювання строків ознайомлення з матеріалами справи, що дозволить запобігти формальним підходам. Розроблено концепцію співвідношення загальних гарантій адвокатської діяльності та спеціальних гарантій захисника у кримінальному провадженні як системи загального і часткового. Проаналізовано проблематику безоплатної правничої допомоги в Україні, визначено ключові обмеження її ефективності, запропоновано інноваційні підходи, включаючи розвиток онлайн-форм та інтеграційні комунікаційні стратегії.

Обґрунтовано потребу інтеграції техніко-криміналістичних засобів у діяльність захисника, розроблено алгоритм роботи з цифровими доказами, висвітлено ризики кібербезпеки. Розкрито проблематику захисту затриманих осіб, визначено міжнародні стандарти гарантій конфіденційності, права на швидку перевірку законності затримання, а також права на обрання правової позиції. Визначено роль адвоката під час застосування запобіжних заходів, обґрунтовано необхідність активної захисної позиції для мінімізації обмежень прав особи.

Розкрито принципи реалізації права на захист у судовому провадженні, акцентовано на важливості перехресного допиту, комплексної оцінки доказів та активної участі адвоката в судових дебатах. Запропоновано пропозиції щодо вдосконалення кримінального процесуального законодавства України, функціонування інституту правничої допомоги, забезпечення справедливого судового розгляду та зміцнення гарантій прав і свобод людини.

Ключові слова: кримінальний процес, інститут, кримінальне провадження, засада, право на захист, правнича допомога, адвокат, підозрюваний, обвинувачений, захисник, повноваження, процесуальний статус, представництво, правовий статус, правова засада.

SUMMARY

Kolomoitsev M. M. Theoretical and Praxeological Foundations of the Realization of the Right to Defence in Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript.

The thesis for a doctor's degree by the specialty 12.00.09 «Criminal Procedure and Criminalistics; Forensic Expertise; Operative and Search Activity». – National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute» of the Ministry of Justice of Ukraine, Kharkiv, 2025.

The dissertation research conducted a comprehensive analysis of the evolution of Ukrainian legislation and the development of the institution of legal aid in criminal proceedings. It considered in-depth theoretical advancements, the practice of the European Court of Human Rights, national judicial decisions, and international human rights standards. The study examined the historical principles behind the formation of Ukraine's legal aid doctrine and proposed a refined definition of "professional legal aid." It emphasized the conceptual importance of legal aid as a tool for legal development, the implementation of the rule of law, access to justice, and social justice. The work also discussed the role of human rights organizations and civil society as essential components of the protective system. It thoroughly addresses issues surrounding the right to defense during wartime, identifying threats to effective legal representation – including restrictions from remote participation and risks to life and health. Suggestions include implementing more flexible procedures for changing defense attorneys and enhancing confidentiality protections.

A detailed analysis of the special pre-trial investigation process was conducted, leading to proposed improvements in the procedures for involving defense attorneys and clearly defining rules for reviewing case materials, thereby preventing formalistic approaches. The concept of balancing general rights of advocacy with the specific guarantees for defense attorneys in criminal proceedings was developed as an integrated system of general and partial protections. The study also analyzes the provision of free legal aid in Ukraine, identifies key limitations to its effectiveness, and proposes innovative solutions such as developing online forms and comprehensive communication strategies.

The necessity of incorporating technical and forensic tools into defense activities is justified, with an outlined algorithm for working with digital evidence and an emphasis on cybersecurity risks. The work highlights issues related to detainee protection, including international standards for confidentiality guarantees, the right to a prompt review of detention lawfulness, and the right to choose a legal strategy. The role of lawyers in the

application of preventive measures is clarified, stressing the importance of an active defense to minimize restrictions on individuals' rights.

Principles for implementing the right to defense in court are outlined, emphasizing cross-examination, comprehensive evidence assessment, and active lawyer participation in court proceedings. The study proposes reforms to Ukraine's criminal procedural legislation, the legal aid system, and how to ensure a fair trial and stronger protections for human rights and freedoms.

Keywords: criminal process, institution, criminal proceedings, principle, right to defence, legal assistance, lawyer, suspect, accused, defence counsel, powers, procedural status, representation, legal status, legal principle.

lawyers in the application of preventive measures is clarified, stressing the importance of an active defense to minimize restrictions on individuals' rights.

Principles for implementing the right to defense in court are outlined, emphasizing cross-examination, comprehensive evidence assessment, and active lawyer participation in court proceedings. The study proposes reforms to Ukraine's criminal procedural legislation, the legal aid system, and how to ensure a fair trial and stronger protections for human rights and freedoms.

Keywords: criminal process, institution, criminal proceedings, principle, right to defence, legal assistance, lawyer, suspect, accused, defence counsel, powers, procedural status, representation, legal status, legal principle.

Підписано до друку 11.08.2025 р. Формат 60x90¹/16.
Папір офсетний. Друк офсетний. Гарнітура Times New Roman
Умов. друк. арк. 2,5. Обл.-вид. арк. 2,75.
Наклад 100 прим.

Видавець і виготовлювач: ФОП Панов А. М.
Свідоцтво серії ДК № 4847 від 06.02.2015 р.
м. Харків, вул. Жон Мироносиць, 10, оф. 6,
тел.: +38(057)714-06-74, +38(050)976-32-87,
copy@vlavke.com